

Sähkön hinta / Vasemmistoliiton Kymen piirin seminaari, Valkeala 19.8.2006

Kesä oli Suomessa ja muissa pohjoismaissa vähäsateinen. Sähkøyhtiöt sanovat, että sen seurauksena sähkön hinta nousee ensi talvena. Se ei ole hinnankorotusten ainoa syy, sillä niiden siemen on kylvetty sähkön hinnanmuodostuksen rakenteisiin.

Markkinafundamentalismia

Viime vuonna oli poikkeuksellisen hyvä vesitilanne, mutta siitä huolimatta sähkön hinta nousi. Kuiva kesä on vain keppihevonen, jolla voimayhtiöt nyt ratsastavat. Ne nostavat sähkön hintaa, satoi tai paistoi. Sähkön hinta on Suomessa kaksinkertaistunut viidessä vuodessa. Sähkömarkkinoilla vannotaan markkinoiden ja kilpailun nimiin. Pohjoismaissa ovat - ainoana Euroopassa - alueelliset sähkömarkkinat. Verkot on yhdistetty toisiinsa tuoda ja viedä sähköä, ja sen kuluttajahintojen perustana on yhteinen tukkuhinta, josta sovitaan pohjoismaisessa sähköpörssissä (Nord Pool) Oslossa. Käytännössä pörssihinta määräytyy kulloinkin käytössä olevan *kalleimman tuotantomuodon* eli useimmiten kivihiililauhdevoiman muuttuvien kustannusten mukaan. Se on epäedullista kotitalouksille. Moniin EU-maihin verrattuna Suomessa on paljon halpaa vesivoimaa ja näennäisen halpaa atomisähköä. Valjastetut kosket ja ydinvoimaloiden arvoitukselliset alasajokulut ovat kansalaisille hinta siitä, että sähköä tuotetaan halvalla. Täyttä hyötyä siitä ei saada vastaavissa sähkön hinnoissa, vaikka sähkö onkin Suomessa EU:n mittapuun mukaan halpaa: Eurostatin tilastojen mukaan Suomen kotitaloussähkön hinta kaikkine veroineen on vanhoista jäsenmaista halvin Kreikan ja Ison-Britannian jälkeen (ja Ruotsin kanssa samalla tasolla). Teollisuussähkö on halvinta Ruotsin (nollaverollisten) hintojen jälkeen. Halpaa sähköä saavat ennen muuta teollisuuslaitokset, jotka tekevät pitkäaikaisia toimitussopimuksia tuottajien kanssa tai omistavat itse - Olkiluodon tapaan - atomivoimalan saaden sen sähkön omistajahintaan. Uudenkaan ydinreaktorin halpasähkövaikutus ei ulotu kotitalouksille. Sähkön pörssittämisen eli sähkön yhtenäisen tukkuhinnoittelun tuloksena syntyviä ylivoittoja ei käytetä tarjonnan monipuolistamiseen tai uusiutuvan energian tuotantoon vaan esimerkiksi Fortumissa ne menevät ylisuuriin osinkoihin, yhtiön omien osakkeiden ostoon ja johtajien optioihin. Näissä oloissa sähköntoimitusten kilpailuttaminen hinnanmuodostusketjun loppupäässä on hyttysten kuurnitsemista systeemin verrattuna hintojen syntyyn ketjun alkupäässä.

Pohjoismainen epätasapaino

EU:n päästökauppadirektiivi on osa sähkön pörssitykseen kuuluvaa hinnankorotusautomaattia,

johon perustuen sähkön halpatuottajat saavat suuria voittoja käyttämättömistä päästöoikeuksista ja päästöttömästä tuotannosta.

Pohjoismaisesta pörssistä hyötyy eniten Norja (Statkraft), jossa sähkö tuotetaan vesivoimalla (ja jota ei sido EU:n päästökauppadirektiivi). Hyötyjä on myös Ruotsi (E.ON ja Vattenfall), jossa sähköstä puolet tuotetaan vesivoimalla ja puolet atomivoimalla, siis ilman päästöoikeuksia.

Suomessa vain alle puolet sähköstä tuotetaan ilman päästöoikeuksia, mutta suomalaiset lauhdevoimalat ovat muille osapuolille tärkeä elementti. Ne tuottavat sitä päästöoikeussähköä, jonka perusteella pörssin tukkuhinta on korkea myös vesi- ja atomisähkölle.

Suomalaisille tuottajille on ongelma se, että muiden halpatuotanto, jonka myyntihinta on sama kuin Suomen kallistuotantolla, syö markkinoita siltä suomalaiselta tuotannolta, joka on meille elintärkeää kylminä talvipäivinä. On kallista ylläpitää tuotantokapasiteettia, joka ei ole käytössä. Päästökauppane mekanismi on tehnyt kotimaisesta *turpeesta* erityisen kannattamattoman polttoaineen.

Ongelma on myös se, että markkinat eivät toimi vaikeissa olosuhteissa. Viime talvena Ruotsi rajoitti sähkön myyntiä Suomeen turvatakseen omat tarpeensa, ja se oli sietämätön tilanne. Jos markkinaosapuoliin ei voi luottaa, edessä on Kalifornian katastrofitilanne: on kannattavampaa ostaa ja myydä sähköä kuin tuottaa sitä eikä tehdä investointeja uuteen, puhtaaseen ja uusiutuvaan energiantuotantoon tai siirtoverkkojen kapeikkojen leventämiseen. Markkinat eivät mainitulla tavalla toimiessaan takaa meille kaiken kattavaa *toimitusvarmuutta*.

Kun tehdasteollisuus tekee tuottajien kanssa pitkäaikaisia toimitussopimuksia, se ei ole samalla tavalla riippuvainen pörssin hinnoista kuin kotitaloudet. Markkinoiden vääristymä on myös se, jos teollisuuden kannattaa talven käyttöhuippujen aikaan ajaa tuotantonsa alas ja myydä sen pyörittämiseen ostettu halpasähkö kotitalouksille. Voitot sähkön käyttämättä jättämisestä syntyvät sähkön ja päästöoikeuksien pörssimarkkinoilla.

Systeemin epäkohdat

Pohjoismaisessa sähköpörssissä on *oligopoli*. On harvoja toimijoita, jotka tuntevat toistensa tuotantokapasiteetin perin pohjin ja jotka päivittäisen keskinäisen kanssakäymisen pohjalta voivat jakaa markkinan keskenään ilman suullisia tai kirjallisia sopimuksia. Yhteisen edun nimissä suurtuottajat voivat pitää tuotantokustannuksista riippumattomat pörssihinnat korkeina. Voimalaitoksia ei välttämättä kytketä verkkoon taloudellisessa järjestyksessä niin että tuotettaisiin aina halvinta mahdollista sähköä.

Erityisen helppoa keinottelu on vesivoimayhtiöille.

Yhteiskunnan näkökulmasta on edullista käyttää *vesivoimaa hintahuippujen tasaamiseen* antamalla veden virrata patoaltaasta alavirtaan turbiinien läpi kysynnän ollessa suurimmillaan. Se, etteivät vesivoimalaitokset juoksuta kaikkea tarvittavaa vettä hinnan tasaamiseksi, pakottaa muita tuottajia käyttämään tuotantokustannuksiltaan kaikkein kalleinta kapasiteettia. Se nostaa silloin myös sen sähkön hintaa, jonka vesivoimayhtiö tuottaa tarvetta pienemmällä juoksutuksella. Tuotantoa rajoittamalla saadaan sähkön hinta nousemaan ja vettä säästymään. Ja kun sähköä tuotetaan vesivoimalla kesällä alhaisen kulutuksen aikaan, se saattaa olla edullista sähköyhtiölle, joka tyhjentää voimalaitosaltaitaan ajaen sillä tavalla ylös jäljelle jäävällä vedellä tuotettavaa talvisähkön hintaa.

Suuret tuottajat voivat vedättää hintaa ylös ostamalla omaa tuotantoaan pois markkinoilta.

Samalla tavalla voidaan vedättää ylös päästöoikeuksien hintaa, koska kalliit päästöoikeudet nostavat täysimääräisesti myös ilman päästöoikeuksia tuotettavan sähkön hintaa.

Systeemin epäkohtien ydin on se, että tukkusähkön spot-markkinoilla hinnan määrää kalleimmalla tuotetun sähkön hinta. Ei synny hintakilpailua, jos kaikki kustannukset polttoaineen noususta aineettomiin päästöoikeuksiin saadaan siirrettyä hintaan.

Ruotsin demarit ehdottavat sähköpörssin jakamista kahteen: päästöoikeussähköön ja päästöoikeudettomaan vesi- ja atomisähköön. Se kuulostaa syksyn vaaleja varten keksityltä idealta; onhan hallinnollisesti mahdotonta valvoa yhtiöiden vesivoiman optimaalista käyttöä. Tehokkaampi tapa vaikuttaa hintoihin olisi luopua päästökaupasta.

Päästökauppadirektiivi

EU:n jäsenvaltiot jakavat yrityksille tonneissa mitattavia oikeuksia laskea hiilidioksidia ilmakehään. Ne ovat aineettomia oikeuksia, joilla käydään pörssikauppaa. Niillä on hinta, ja sen kautta ne siirtyvät tuotantokustannuksiin. *Päästöoikeudet, jotka yritykset saavat ilmaiseksi, nostavat sähkön tukku- ja vähittäishintaa,* ja yritykset pystyvät sähköpörssissä rahastamaan ilmaiseksi saamansa oikeudet kotitalouksilta. Koko EU:n alueella sähkön hinta nousi päästökaupan vaikutuksesta, vaikka tuottajat saivat päästöoikeudet sähkön tuotantoa varten ilmaiseksi.

EU:n päästökauppadirektiivi vuotaa

Järjestelmää puolustellaan niin, että sen sanotaan olevan markkinavetoinen ratkaisu päästöjen vähentämiselle. Ei se oikeasti ole markkinavetoinen. Päästöoikeuksien alkujako on hallinnollinen toimenpide, jonka suorittavat viranomaiset. Sen, mitä markkinoilla tapahtuu, määrää suuressa määrin tämä alkujako.

Kun Vanhasen hallitus antoi Fortumille viime vuodelle päästöoikeuksia 2,7 miljoonaa tonnia enemmän kuin se tarvitsi, kyseessä oli tämän päivän päästöoikeushintojen mukaan 40 miljoonan euron lahjoitus, jota Fortum hyödynsi 25 miljoonaa (ja Pohjolan Voima 56 miljoonaa!) euroa. Yhtiö ei säästänyt päästöoikeuksiaan viime vuodelta tämän vuoden käyttöä varten vaan jakoi myynnistä saamansa voitot osinkoina vieraille sijoittajille. Sateettomuuden johdosta Fortum joutuu tänä vuonna ostamaan lisäpäästöoikeuksia, ja niin sen viime vuodelta jakamat päästöoikeusosingot maksatetaan tänä ja ensi vuonna kotitalouksilla sähkön hinnankorotuksina.

Ongelma on se, että *hiilidioksidipäästöt ilmakehään eivät vähene niin päästöoikeuskaupankäynnillä*, vaan yhden yhtiön käyttämättömät oikeudet myydään jollekin toiselle yhtiölle, joka tekee vastaavat päästöt. Päästöt vähenevät vain päästöjä vähentämällä, eivät kaupankäynnillä.

Kun EU:n päästökaupasta on päätetty vain vuosiksi 2005-2007 ja sen jälkeisestä päästöoikeuksien hallinnollisesta jaosta ei ole tietoa, yhtiöiden ei kannata leikata päästöjä,

säästää päästöoikeuksia tai kehittää päästövapaata teknologiaa, koska se saattaisi johtaa vuoden 2007 jälkeisten vuosien päästökiintiöiden hallinnollisiin leikkauksiin: jättäisiin osattomiksi ilmaisen myytävän jaosta.

Päästökauppadirektiivin ongelma on se, että vain EU-mailla on pakolliset päästökiintiöt. Maailman suurimmat ilmansaastuttajat ovat USA, Australia, Kiina, Intia, Japani ja Etelä-Korea, mutta niissä maissa yritykset ovat vapaita päästökaupasta ja saavat EU-maiden yrityksiin verrattuna päästöoikeuden hinnan suuruisen kilpailuedun. Se saattaa edistää tuotannon siirtymistä Suomesta ja muista EU-maista päästökauppavapaisiin ja muutenkin ympäristöleväperäisiin maihin.

Päästöoikeuksien aiheuttamat lisäkustannukset saattavat viedä investointirahat uusiutuvan energiantuotannon kehittämiseltä.

Sähkön hinnan eurooppalaistaminen

EU:ssa puhutaan *sähkömarkkinoiden kilpailuttamista ja harmonisoimisesta*. Sillä tarkoitetaan sähkön hinnan samanlaistamista kaikissa jäsenmaissa. Sitä varten eri maiden verkot halutaan yhdistää toisiinsa sähkön vapaata kulkua varten.

Se on EU:n komission vuonna 2004 hyväksymä strategia: tavoite on Euroopan (lue: EU:n) *sähkömarkkinoiden integraatio*

. Fortumin vuosikertomuksen mukaan sen "tuloksena syntyvä kilpailu johtaa hintojen lähenemiseen ensin alueellisilla markkinoilla ja lopuksi koko Euroopan unionissa".

Tällainen *markkinoiden "eurooppalaistaminen"* merkitsee - edellä sanotulla tavalla - meille sähkön hinnan nousua. Meidän suhteellista halpasähköämme ruvetaan silloin myymään kalliilla tuotetun sähkön maihin, ennen muuta Saksaan, jossa sähkö on 75 % kalliimpaa kuin meillä. Yhteismarkkinoilla Saksan sähkön hinta laskee, mutta meillä se nousee. Sitä on verkkojen yhdistäminen ja markkinoiden harmonisoiminen, mistä meillä on huonoja kokemuksia pohjoismaisesta sähköpörssistä ja päästöoikeuskaupasta.

Sähköyhtiöt ajavat markkinoiden "eurooppalaistamista". Se merkitsee niiden voittojen ja osinkojen kasvua - ja johtajaoptioiden arvonnousua.

Kansallisvarallisuuden ryöstö

Sähkö saa olla - ja sen pitää olla - kallista, jos yhtiöiden voitot käytetään investointeihin uusiutuvaan energiaan.

Suomessa valtion sähkövoimayhtiö on puoliksi privatisoitu (toisin kuin Ruotsissa). Sen seurauksena Fortumin ylivoitot käytetään jättiosinkoihin valtion toimeenpanemassa alemyynnissä osakkeensa ostaneille sijoittajille, yhtiön omien osakkeiden ostoon samoilta yksityisiltä kapitalisteilta ja omistuksen vapaamatkustajina toimivien johtajien optiopalkkioihin. Kaikki alkoi vuonna 1998, kun valtio pani myyntiin 19,9 prosenttia Imatran Voiman ja Nesteen fuusiosta syntyneen *Fortumin* osakkeista ja sai niistä 420 miljoonaa euroa. Vuonna 2002 pantiin toimeen kansainvälinen osakemyynti, ja valtio luopui 9,9 prosentista osakkeistaan 444 miljoonalla eurolla.

Valtio sai vajaasta kolmanneksesta Fortumia 864 miljoonaa euroa. Tämän päivän pörssikurssien mukaan näiden samojen osakkeiden arvo on noussut *5 500 miljoonaan*. Viime vuonna Fortumin sähkön- ja öljyntuotanto erotettiin taas toisistaan. Se tapahtui jakamalla Fortumin omistajille ilmaiseksi 85 % uuden **Neste Oilin** osakkeista. Näistä ilmaisista osakkeista yksityisten sijoittajien osuus oli noin neljännes. Tämän osingon arvo yksityisille sijoittajille on tänään yli *1 500 miljoonaa euroa*.

Pääosin ulkomaiset kapitalistit ovat saaneet pelkästään Neste Oilin osakkeina Fortumin privatisoimisanteihin sijoittansa rahat takaisin kaksinkertaisina.

Kesäkuussa 2005 pantiin vielä 7,2 prosenttia Fortumin osakkeista "kansainväliseen osakemyyntiin" 770 miljoonalla eurolla. Näiden ulkomaalaisomistajien tämän sijoituksen arvo on tänään 1 200 miljoonaa.

Kaiken tuon seurauksena - ja ylisuurten osinkojenkin muodossa - *yksityinen pääoma on tähän mennessä saanut Fortumin privatisoimisesta noin 7 000 miljoonan euron arvonnousuhyödyn*. Kapitalistit, joista kaksi kolmannesta on ollut ulkomaisia, ovat seitsenkertaistaneet sijoittamansa alkuperäisen privatisoimisrahan arvon. Yhdestä miljardista on tullut seitsemän, ja niille rahoille maksetaan osinkoja kotitalouksien sähkön hinnoissa.

Osingot ovat pois *investoinneista*. Markkinoiden toimitusvarmuuteen emme voi luottaa, ja siksi tarvitaan investointeja sähkön saannin turvaamiseksi ja uuden teknologian kehittämiseksi. Ensi talven sähköpula voi olla todellinen sen ohella, että sähkön hinnat ovat systeemiin kuuluvaa laillistettua kotitalouksien ryöstöä.

Hintojen tasaamiseksi tarvitaan lisää tarjontaa, ja siinä merkityksessä merikaapeli Sosnavy Borista Kotkaan on mitä kannatettavin hanke.